

Sociologinė postmodernumo teorija*

Aš manau, kad:

1. *Postmodernumo* sąvoka tiksliai apibrėžia pagrindinius socialinės būklės bruožus, kurie atsirado XX amžiaus Europoje bei europietiškos kilmės šalyse ir įgavo dabartinį savo pavidalą antroje šio amžiaus pusėje. Sąvoka yra tiksli, kadangi į tęstinumą ir nutrūkstamumą ją atsižvelgiama kaip į dvi skirtingas sudėtingų santykių tarp dabartinės socialinės būklės ir prieš tai buvusios ir ją išplėtojusios formacijos puses. Ji įvardija artimą, genetinį ryšį, susiejantį naują postmodernią socialinę būklę su *modernumu* – socialine formacija, kuri XVII amžiuje susiklostė toje pačioje pasaulio dalyje (Europoje – Vert. past.), o savo galutinį pavidalą, vėliau perkeltą į sociologinius modernios visuomenės modelius (arba modernios sociologijos sukurtus visuomenės modelius), įgavo XIX amžiuje; kartu ji parodo, kaip išnyko tos lemiamos savybės, be kurių socialinė būklė negali

būti tiksliai įvardinta kaip moderni ta prasme, kurią šiam terminui suteikia ortodoksinė (moderni) socialinė teorija.

2. Postmodernumas gali būti apibūdintas kaip visiškai išvystytas modernumas, įkūnijęs visas savo istorinės raidos pasekmes; arba kaip modernumas, pripažįstantis tas istorines pasekmes, kurias jis pats, kad ir nenoromis – veikiau savaime, nei pagal sumanymą – sukėlė retai kada suvokdamas savo atsakomybę, nes šalutiniai produktai dažnai laikomi beverčiais. Postmodernumas gali būti suprastas kaip modernumas, suvokęs savo tikrąją prigimtį – kaip *modernumas pats sau*. Visi labiausiai matomi postmodernumo bruožai – institucionalizuotas pluralizmas, įvairumas, atsitiktinumas ir daugiaprasmiskumas – atsirado ir vis labiau ryškėjo modernioje visuomenėje; tačiau jie buvo vertinami greičiau kaip nesėkmės negu pasisekimo ženklai, kaip pastangų

* Zygmuntas Baumanas (g. 1925) – Lydso (Leeds, Anglija) universiteto sociologijos profesorius – vienas iš žymiausių postmodernumo teoretikų (paminėtini šie jo darbai: “Legislators and Interpreters: On modernity, post-modernity and intellectuals”, 1987; “Modernity and Holocaust”, 1989; “Thinking sociologically”, 1990; “Modernity and Ambivalence”, 1991; “Postmodern ethics”, 1993; “Life in fragments: Essays in Postmodern Morality”, 1995). 1989 metais už knygą “Modernity and Holocaust” Baumanui suteikta Amalfio sociologijos ir socialinių mokslų srities premija. Ši knyga laikoma viena iš svarbiausių paskutinio dešimtmečio sociologijos knygų.

Kaip sako pats profesorius, didžiausią įtaką jo intelektualiniam gyvenimui padarė Hegelio realumo ir racionalumo santykio koncepcija. Be to, visuose darbuose Baumaną labiausiai domino du visuomeninio gyvenimo reiškiniai – darbininkų klasė ir kultūra (“Memories of Class”, 1982). Pastaruosius jis svarstė ypatingu – santykio tarp darbininkų klasės ir teisėtumo bei nelygybės – požiūriu. Nelygybė, traktuojama tolerancijos ir solidarumo terminais, buvo svarbi ir vėliau – jau nagrinėjant postmodernumo būvį. Baumano kultūros sociologiją inspiravo Georgo Simmelio kultūros teorija, kurioje ekonomiką valdantys principai taikomi ir dvasinei sferai – knygoje “Culture and Praxis” (1973) kultūra pateikiama kaip gyvas, nuolat atsinaujinantis procesas. Šis Baumano veikalas pradėjo vėliau parašytą trilogiją: “Legislators and Interpreters: On modernity, post-modernity and intellectuals”, “Modernity and Holocaust” ir “Modernity and Ambivalence”. O septintajame dešimtmetyje Baumanas atkreipė dėmesį ir į struktūralizmą. Mes struktūruojame viską: muziką, mąstymą, buitį, – kiekvieną mūsų gyvenimo sritį. Tačiau svarbiausia tai, kad nė viena struktūra neiškyla aukščiau kitų, tad ir griežta jų hierarchija, lygiai kaip ir visaapimanti metastruktūra, neįmanoma (“Modernity and Ambivalence”).

Siūlomas vertimas buvo paskelbtas vienoje iš paskutiniųjų Baumano knygų – “Intimations of Postmodernity”, 1992. Tai paskirų straipsnių rinkinys: jie nėra skirti kokiam nors vienai temai, tačiau, paties autoriaus manymu, parodo jo idėjų evoliuciją. Kaip ir daugelyje kitų savo knygų bei straipsnių, čia Baumanas nagrinėja postmodernumo bruožus bei jo santykį su modernybe. Straipsnyje glaustai išdėstyti Baumano postmodernumo koncepcijos metodologiniai metmenys – tai savotiškas jo originalios teorijos kompendiumas, kuris, nors ir parašytas iš pirmo žvilgsnio sunkiai įkandamu moksliniu žargonu, pasižymi, kaip ir, beje, Hegelio veikalai, ypatingu teoriniu grakštumu ir darna.

Šioje esė apžvelgtos idėjos buvo inspiruotos arba sąlygotos kur kas gausesnių skaitymų ir diskusijų negu visos išvardintosios. Ir dar kai kuriuos labiausiai nusipelnčius intelektualus (net ir nežinomus) reikėtų paminėti. Tai Benedictas Andersonas, Michailas Bachtinas, Pierre Bourdieu, Anthony Giddensas, Ervingas Goffmanas, Agnes Heller, Michelis Maffesolis, Stefanas Morawskis, Alanas Touraine’as. Ir, žinoma, Georgas Simmelis, nuo kurio viskas prasidėjo.

Versta iš: Bauman Zygmunt. A Sociological Theory of Postmodernity. In: *Intimations of Postmodernity*, London and New York: Routledge, 1992, p. 187 – 204.

nepakankamumo įrodymas, – juk tuo tarpu modernumo institucijos, patikliai atkartojančios ligšiolinę modernią mąstyseną, siekė *universalumo, homogeniškumo, monotonijos* ir *aiškumo* (clarity). Taigi postmodernumas gali būti įvardintas, pirma, kaip išlaisvintas iš melagingos sąmonės modernumas; antra, kaip naujas socialinės būklės tipas, raiškiai institucionalizuojantis tai, ką modernumas – visais savo pavidalais ir valdymo praktikomis – siekė eliminuoti, o, tam nepavykus, nuslėpti.

3. Simetriški skirtumai (twin differences), kurie supriešina postmodernumą su modernia visuomene, yra pakankamai gilūs ir saviti, kad galėtų pateisinti savarankišką sociologinę postmodernumo teoriją (o iš tikrųjų – jos reikalautų), kuri atsisako modernybės modelių sąvokų ir metaforų ir pakyla virš tų intelektualinių schemų, pagal kurias jie buvo suprantami anksčiau. Toks poreikis kilo iš to, kad (nepaisant svarbių nesutarimų) egzistuojantys modernumo modeliai sutartinai aiškino modernią istoriją kaip *kryptingą judėjimą* – jie nesutarė tik dėl to, koks yra galutinis tikslas arba pagrindinis raidos principas: universalizacija, racionalizacija ar sistematizacija. Nė vienas iš šių principų negali būti patvirtintas (bent jau ne tokia griežta forma, kuri buvo būdinga ortodoksinei socialinei teorijai) atsižvelgiant į postmoderniąją patirtį. Tas pats pasakytina ir apie juos pagrindžiančias kryptingo proceso metaforas.

4. Postmodernumas nėra laikinas modernumo nukrypimas nuo “normalios būsenos”, jis nėra nei paliegiusio modernumo būseną ar pagydomas negalavimas, nei modernumas, “apimtas krizės”. Jis yra nuolat save reprodukuojanti, pati save pragmatiškai palaikanti ir logiškai išbaigta socialinė būklė, apibrėžta *ypatingais vien tik jai būdingais požymiais*. Todėl postmodernumo teorija negali būti modifikuota arba negatyviomis sąvokomis išreikšta modernumo teorija. Tinkama postmodernumo teorija tegali būti suformuluota tik tokioje iš esmės pažinioje erdvėje, kurią organizuoja kitokių prielaidų aibė – ji reikalinga savito žodyno. Išsivadavimo iš modernaus diskurso sampratų bei problemų laipsnis turėtų būti matas, parodantis tokios teorijos tinkamumą.

Teorinio išsivadavimo sąlygos

Postmodernumo teorija pirmiausia turi atsisakyti “*organiškumo*” prielaidos, pagal kurią esanti pusiausvyroje socialinė visuma atitinka Parsonso tipo modelį: įsivaizduojama “visiškai koordinuota” ir uždara (a) tam tikro rišlumo visuma, (b) jau esanti visaapimančioje pusiausvyroje arba jos siekianti, (c)

suvienuota vidujai neprieštaringo vertybinio sindromo ir galinčio jį paremti bei įgyvendinti bazinio autoriteto ir (d) savo sudėtinės dalis apibrėžianti jų funkcijomis, kurios yra vykdomos tokia siekiančiame pusiausvyros procese arba būklės, kuri yra pusiausvyroje, reprodukcijoje. Ieškomoji (postmoderni – Vert. past.) teorija turi būti grindžiama nuostata, kad socialinė būklė, kurią ji ketina modeliuoti, visada ir iš esmės *nėra pusiausvyroje*: ji yra sudaryta iš pakankamai savarankiškų elementų, patvirtinančių visumos vaizdą kaip kaleidoskopišką – momentinį ir atsitiktinį – interakcijos padarinį. Tvarkinga, struktūruota visumos esmė negali būti priimta kaip savaime suprantamas dalykas; jos tariamai atspindėta sąranga negali būti traktuojama kaip teorinės veiklos tikslas. Atsitiktinis nekoordinuotų veiklų rezultato pobūdis negali būti laikomas nukrypimu nuo tvarkos, kurią siekia palaikyti visuma; bet kokia tvarka, laikinai atsiradusi iš atsitiktinių autonominių veikėjų poelgių, yra tiek pat atsitiktinė ir nemotyvuota, kiek ir bet kuri kita, galėjusi atsirasti jos vietoje arba bent laikinai ją pakeisti. Bet koks įmanomas aptikti tvarkingumas tėra vietinis staiga išnyrantis ir greitai pradingstantis fenomenas; jo prigimtį geriausiai išreiškia metafora apie sūkurį, kuris rodosi upės tėkmėje išlaikydamas savo pavidalą tik santykinai trumpą laiko tarpą ir tik nenutrūkstamo metabolizmo ir nuolatinio atsinaujinimo sąskaita.

Postmodernumo teorija turi atsikratyti priklausomybės nuo pažangos metaforos, kuria rėmėsi visos tarpusavyje besivaržančios modernios visuomenės teorijos. Laikinas visumos, išsklaidytos į daugybę atsitiktinai atsirandančių, besikeičiančių ir išnykstančių tvarkos salelių, aprašas negali būti vienmatis. Nuolatinis lokalinių pokyčių nepakanka, kad imtų formotis (o dar mažiau, kad būtų užtikrintas) homogeniškumas, racionalumas arba organiškumas visumos sistemiškumas. Postmoderni būklė – tai nuolatinis judėjimas ir keitimasis, neturintis aiškios vystymosi krypties. Brauno judėjimo vaizdinys pateikia tinkamą šio postmodernumo aspekto metaforą: kiekviena esama būseną nėra nei būtina anksesnės būsenos pasekmė, nei pakankama priežastis būsimai būsenai. Postmodernus būvis kartu yra ir *neapibrėžtas*, ir *neapibrėžiantis*. Jis “atpalaiduoja” laiką; silpnina suvaržančiąją praeities įtaką ir veiksmingai apsaugo nuo ateities kolonizacijos.

Postmodernumo teorija turėtų atsikratyti sąvokų, – kaip antai *sistema* (arba, kartu, ir *visuomenė*) ortodoksine, organiškąja šio žodžio prasme, – suponuojančių loginį nepriklausomos visumos, o ne jos sudėtinių dalių primatą; visumos, kurios gerovei ar įtvirtinimui tarnauja visi smulkesni (ir, pagal api-

brėžimą, jai pavaldūs) vienetai; trumpiau tariant, visumos, kuri yra sumanyta apibrėžti – ir būti pajėgi tai padaryti praktiškai – ją sudarančių individualių veiksmų ir veiksmių prasmes. Sociologija, prisitinkanti prie postmodernumo būklės, turėtų pakeisti *visuomenės* sąvoką *socialumu* – kategorija, mėginančia išreikšti procesinį socialinės tikrovės modelumą, dialektinį atsitiktinumo ir tvarkos (arba, veikiančiojo požiūriu, laisvės ir priklausomybės) santykį; kategorija, kuri, užuot traktavusi visas aptiktas struktūras kaip išnyrančius padarinius, atsisakytų priimti struktūrinį proceso pobūdį kaip savaime suprantamą.

Sociologinės modernumo teorijos (suvokusios save kaip sociologines teorijas *tout court*), pasirėmusios centrine išmoningos ir įprasminančios visumos, primenančios sistemą, vizija, nenuilstamai ieškojo “Hobbeso problemos” sprendimo, akcentuodamos homogenizavimo ir konfliktų sprendimo svetus. Ši pažintinė perspektyva (ji būdinga ir realistinei sąvokos “visuomenė” nuorodai – nacionalinei valstybei, kaip vienintelei istorinei visumai, neva galinčiai rimtai išreikšti išgalvotos, dirbtinai palaikomos ir valdomos monotonijos bei homogeniškumo ambiciją) nepriklausomai nuo patyrimo diskvalifikavo bet kokius “nesertifikuotus” veiksmius; nesumodeliuotas ir nesureguliuotas autonomiško veikėjo spontaniškumas buvo iš anksto apibrėžtas kaip destabilizuojantis ir iš tikro net antisocialinis faktorius, pasmerktas įvaldymui ir nunykimui nuolatinėje visuomeninio išlikimo kovoje. Kartu buvo suteikiama pirmenybė įvirtinantiems tvarką ir palaikantiems socialinius modelius instrumentams bei būdams: valstybei ir jos autoritetingumo pateisinimui, valdžiai, socializacijai, kultūrai, ideologijai ir t.t., – visa tai parinkus pagal jų vaidmenį įvirtinant socialinį modelį, monotoniją, numatomumą, taip pat ir elgesio valdomumą.

Sociologinė postmodernumo teorija privalo perkeisti pažintinės erdvės struktūrą. Dabar dėmesys turi būti sutelktas į veiksnį (agency); tiksliau, į *habitat*, kuriame jis vyksta ir kurį jis vykdamas sukuria. *Habitat* yra vieta, kurioje susiformuoja (ir būtent todėl tampa pastebima) ir veiksnio laisvė, ir jo suvaržymai, – juk būtent jis suteikia ir visų įmanomų veiksmų išteklių visetą, taip pat ir tą teritoriją, kurioje gali būti sumanytos veiksmų nukreipiančios ir į veiksmą kreipiančios reikiamybės. Priešingai modernių socialinių teorijų sistemiško pobūdžio visumoms, *habitat* neriboja veikiančiųjų (agents) elgesio ir neapibrėžia jo prasmės; jis (*habitat* – Vert. past.) yra ne daugiau (bet ir ne mažiau) kaip įtvaras, kuriame yra *įmanomi* ir veiksmas, ir

prasmė. Jo paties tapatumas yra neapibrėžtas ir judrus, tiek pat išnyrantis ir laikinas, kaip ir tapatumas tų veiksmų bei prasmų, kurie jį patį formuoja.

Tačiau esama dar vienos svarbios srities, kurioje *habitat* atlieka lemiamą (sistematinuojantį, modeliuojantį) vaidmenį: pateikdamas tikslų sąvadą ir priemonių atsargas jis sudaro “gyvenimiškų reikalų” dienotvarkę. Tikslų ir priemonių pateikimo būdas taip pat nustato “gyvenimiškų reikalų” prasmę: problemų, su kuriomis susiduria veiksniai ir kurias jie turi vienaip ar kitaip įveikti, pobūdį. Kadangi tikslai yra pateikiami veikiau kaip potencialiai viliojantys negu įpareigojantys, o jų pasirinkimą labiau lemia jų pačių gundymai, o ne juos paremianti prievartos jėga, “gyvenimiški reikalai” suskyla į daugybę pasirinkimo aibių. Šios aibės yra iš anksto neapibrėžtos arba tėra apibrėžtos miglotai ir, kas svarbiausia, negalutinai. Dėl to pasirinkimus, iš kurių sukonstruojamas veikėjo gyvenimas ir kurie jį palaiko, geriausia suprasti (taip linksta suprasti ir patys veikėjai) kaip *savikūrą* (self-constitution). O pabrėžiant nuosaikų ir galų gale nevisapusišką šio proceso pobūdį, *savikūrą* geriausia traktuoti kaip *saviranką* (self-assembly).

Aš manau, kad socialumas, *habitat*, *savikūra* ir *saviranka* sociologinėje postmodernumo teorijoje turėtų užimti centrinę vietą, tą vietą, kurią modernios socialinės teorijos ortodoksija buvo skyrusi visuomenės, normatyvinės grupės (kaip antai klasės arba bendruomenės), socializacijos ir kontrolės kategorijoms.

Pagrindinės postmodernumo teorijos nuostatos

1. Postmodernumo sąlygomis *habitat* yra *kompleksinė sistema*. Šiuolaikinė matematika kompleksines sistemas skiria nuo mechaninių sistemų (kurios grindžiama ortodoksine, moderni visuomenės teorija) pagal du esminius požymius. Pirma, jos yra nenusėjamoms; antra, jos nėra kontroliuojamos statistiškai reikšmingų faktorių (požymis, kurį parodo matematinis garsiojo “drugelio efekto” įrodymas). Palyginus su paveldėta sociologijos išmintimi, šios dvi ypatingos kompleksinių sistemų savybės nulėmė tikrai revoliucines pasekmes. Postmodernaus *habitat* “sistemiškumas” daugiau nesietinas su organiška metafora, o tai reiškia, kad veikiantys *habitat* viduje veiksniai negali būti pamatuoti funkcionalumo arba nefunkcionalumo kriterijais. Viena kitą keičiančių *habitat* būsenų seka pasirodo esanti nemotyvuota ir nebepriskaitoma nuo deterministinės logikos. Pati svariausia tyrinėjimų strategija, kurią išvystė moder-

nioji sociologija, – statistinė analizė – yra visiškai netinkama analizuojant socialinių reiškinių dinamiką ir įvertinant jų būsimos raidos tikimybę. Reikšmingumas ir skaičiai pasuko skirtingais keliais. Statistiškai nereikšmingi reiškiniai gali pasirodyti esą lemiami, bet jų lemiamo vaidmens negalima pastebėti iš anksto.

2. Postmodernusis *habitat* yra kompleksinė (ne mechaninė) sistema dėl dviejų stipriai susijusių priešasčių. Pirma, nėra jokio “tikslą nustatančio” veiksnio, kuriam būtų būdingos visa kam vadovaujančios ir valdančios galios arba ambicijos – tokio, kurio buvimas suteiktų atskaitos tašką, įgalinantį efektyvių veiksmų sankaupoje išvelgti tinkamai apibrėžtą struktūrinę “visumą”; visumą, kurią būtų galima suprasti kaip *organizaciją*. Antra, *habitat* apgyvendina daugybę veiksmų: dauguma jų siekia tik kurio nors vieno tikslo, vieni yra menkesni, kiti – stambesni, tačiau jie nėra tokie įtakingi, kad pajęgtų užgožti arba kaip nors kitaip nulemti visų kitų eigą. Susitelkimas siekti tik vieno tikslo žymiai padidina pavienio veiksnio įtaką jo tėkmės srityje, tačiau tai ir apsaugo kiekvienų kitų *habitat* sritį nuo kurio nors vieno šaltinio kontrolės, kadangi bet kurio veiksnio veikimo laukas niekada neapima visų tų sričių, kurias paveikia veiksnys. Būdami veiklūs skirtingose srityse, tačiau beveik visai nedarydami įtakos bendrai paveikiamoms sritims, veiksniai vienas nuo kito priklauso tik iš *dalies*, tačiau tokios priklausomybės ribos negali būti įtvirtintos, tad jų tėkmės (ir pasekmės) išlieka tvirtai neapibrėžtos, t.y. autonomiškos.

3. Autonomija reiškia, kad veikėjų, institucionalizavusių kaip savo tikslą vienokius arba kitokius dalykus, siekiai yra tik iš dalies, jei tik iš viso yra, suvaržyti. Didele dalimi jiems niekas netrukdo siekti tokio tikslo, kuris geriausiai atitinka išteklių kontrolę ir valdymo galimybes. Jie yra laisvi (ir linę) vertinti likusį *habitat*, priklausantį ir kitiems veikėjams, kaip galimybių ir “problemų”, kurias reikia išspręsti arba pašalinti, rinkinį. Galimybė yra tai, kas padidina našumą siekiant tikslo, o problemos yra tai, kas gresia sumažinti arba išaldyti rezultatyvumą. Idealiomis sąlygomis (esant galimybių maksimizacijai ir problemų minimizacijai) kiekvienas veikėjas stengtųsi pasiekti savo tikslą tiek, kiek tik leidžia išteklių; išteklių prieinamumas yra vienintelė sąlyga, reikalinga jų veiklai, o todėl ir pakankama jų veiksmų tikslingumo garantija. Galimybė paveikti kitų veikėjų galimybes nėra automatiškai įtraukiama į paties veikiančiojo rezultatų apribojimą. Daugybė tikslinės iš dalies tarpusavyje susijusių, bet sąlyginai autonomiškų veikėjų veiklos produktų dar turės aptikti, *ex post facto*, savo tinkamumą, naudingumą ir laiduo-

jantį paklausą patrauklumą. Produktai būtinai turi būti kuriami tokiais kiekiais, kurie viršija iš anksto buvusią paklausą, nulemtą jau suformuluotų problemų. Jie, kaip ir problemos, kurias jie tariasi esą pajėgūs išspręsti, vis dar turės surasti savo vietą ir prasmę.

4. Todėl kiekvieno veiksnio atžvilgiu *habitat*, į kurį įaudžiami jo (veiksnio – Vert. past.) veiksmi, smarkiai skiriasi nuo ribotos jo paties autonomiškų ir tikslinių siekių erdvės. Jis (*habitat* – Vert. past.) iškyla kaip chaotiška ir chronologiškai *neapibrėžta* erdvė; kaip teritorija, kuri, atverta prieštaringsoms bei besivaržančioms prasmę suteikiančioms pretenzijoms, yra nepaliaujamai *dviprasmiška*. Visos būklės, kurias gali įgyti *habitat*, esti vienodai *atsitiktinės* (t.y. jos neturi jokio įtikinamo pagrindo būti tuo, kuo jos yra, ir jos galėtų būti kitokios, jei kuris nors dalyvaujantis veiksnys imtų kitaip elgtis). Tuo būdu pragmatiškai naudingo “paskesnio žingsnio” euristika išstumia algoritminio, patikimo žinojimo deterministinėmis grandimis paiešką. Joks veiksnys negali interpretuoti būklių, kurias įgauna atitinkamos *habitat* sritys, sekos, neįtraukdamas į tokį paaiškinimą ir savo paties veikimo; veiksniai negali prasmingai ir “objektyviai”, t.y. tokiu būdu, kuris juos įgalintų sustabdyti arba paliauti savo pačių veikimą, įvertinti situacijos.

5. Tad egzistencinis veikėjų modalumas yra nepakankamas apibrėžtumas, negalutimumas, judrumas ir bešakniškumas. Veikėjo tapatybė nėra nei duota, nei autoritetingai patvirtinta. Ją dar reikia sukonstruoti, bet nėra jokio iš anksto primesto ar patvirtinto tokios konstrukcijos provaizdžio. Tapatybės konstravimas yra vienas kitą keičiančių mėginimų ir klaidų seka. Nėra kriterijaus, pagal kurį galėtų būti išmatuotas progreso lygis, tad net ir jo apibūdinimas kaip “progresuojančio” neturi prasmės. Tėra tik nenutrūkstama (ir nelinijinė) savikūros *veikla*, kuri ir sudaro veikėjo tapatybę. Kitaip sakant, veikėjų saviorganizaciją, kurią apibūdinavome *gyvenimo tikslo* (life-project) samprata (ji suponuoja ilgalaikį pastovumą; nuolat besitęsiantį *habitat* tapatumą, kuris arba tęsiasi ilgiau, arba yra suderinamas su žmogiškojo gyvenimo trukme), išstūmė *savikūros procesas*. Skirtingai nuo gyvenimo tikslo, savikūra neturi tokio tikslo, pagal kurį ją būtų galima įvertinti ir kontroliuoti. Ji neturi nei pamatomos pabaigos, nei pastovaus kryptingumo. Ji yra valdoma nuolat (ir, kaip matėme anksčiau, nenuspėjamai) besikeičiančių ir vienas kito atžvilgiu nepriklausomų atskaitos taškų, tad ir tikslai, nukreipiantys savikūrą vienoje fazėje, gali kaipmat prarasti savo autoritetingai patvirtintą tinkamumą. Vadinas, veikėjo savi-

ranka nėra kumuliatyvinis procesas; savikūra **lygia** greta apima ir parinkimą, ir ardymą, naujų elementų priėmimą ir senų atmetimą, mokymąsi sykiu su užmiršimu. Tiek, kiek veikėjo tapatumas išlieka pastovaus kismo būsenoje, jis negali būti įvardintas kaip “besivystantis”. Veiksmų savikūroje erdvinė “Brauno judėjimo” tipo *habitat* prigimtis yra projekcija į laiko ašį.

6. Vienintelis matomas savikūros pastangų tęstinumo ir kumuliatyvinių veiksmų požymis yra žmogaus kūnas – jis suvokiamas kaip vienintelis pastovus faktorius tarp besimainančių ir trapių tapatybių: kaip materialus apčiuopiamas pagrindas, talpiklis, visų buvusių, esamų ir būsimų tapatybių nešėjas ir vykdytojas. Savikūros pastangos sutelkiamos, kad būtų išsaugotas (o geriausia – padidintas) kūno *sugebėjimas* sugerti juslinius išpučius ir nuolatos teikiama viešai atpažįstami savęs apibūdinimai. Iš to kyla pagrindinis savirankos rūpestis *kultivuoti kūną* bei suintensyvintas dėmesys viskam, kas “paimama vidun” (maistui, orui, vaistams ir pan.), taip pat viskam, kas susiliečia su oda – tai jungiamoji veikėjo ir likusio *habitat* grandis bei stropiai saugoma savarankiškai įvaldomos tapatybės riba. Postmoderniajame *habitat* PTP (angl. DIY – do-it-yourself, “padaryk tai pats”, – Vert. past.) tipo veikla (bėgiojimas, dieta, liesėjimas ir pan.) pakeičia ir didžia dalimi išstumia visaapbrėpiantįs modernios gamyklos, mokyklos ar kareivinių pratybas; tačiau, kitaip negu jos pirmtakės, ji yra suvokiama ne kaip apsunkinanti, įžeidžianti ir iš šalies primesta būtinybė, o kaip veikiančiojo laisvės manifestai. Anuomet prievartinį jų (pratybų – Vert. past.) nevienalytiškumą nūnai slepia pagunda.

7. Kadangi savikūros proceso nevaldo ir nekontroliuoja iš anksto suplanuotas vienvaldis gyvenimo tikslas (toks gyvenimo tikslas gali būti tik retrospektyviai išskaičiuotas, rekonstruotas iš išnyrančių epizodų aibės), jis sukelia aštrų pakaitalo – pasiūlos (nuolatinės orientuojančių gairių, galinčių nukreipti tolesnius poelgius) – poreikį. Tokiomis kryptį nurodančiomis gairėmis tampa kiti *habitat* veiksniai (tikri ar įsivaizduojami). Jų įtaka savikūros procesui skiriasi nuo normatyvinių grupių daromos įtakos tuo, kad jie nekontroliuoja ir kompetentingai nevaldo nei paklusimo aktų, nei po jų einančių veiksmų. Pažvelgus save kuriančiųjų veikėjų akimis į kitus veikiančiuosius, juos galima metaforiškai įsivaizduoti kaip be jokios paramos stovinčių, niekieno nesaugomų ir atsitiktinai išblaškytų toteminių stulpų vorą, prie kurios bet kas gali priartėti ir nutolti net nepaprašęs leidimo įeiti ar išeiti. Save deklaruojantis paklusnumas pasirinktam veikėjui (paties pasirinkimo veiksmas) pasibaigia įsisavinus *simbo-*

linius priklausomybės *požymius* (tokens), o pasirinkimo laisvė yra apribota tik tokių požymių buvimu bei pasiekiamumu.

8. Požymių *pasiekiamumas* potencialiai savirankai priklauso nuo jų *matomumo* ne mažiau negu nuo jų materialaus buvimo. Savo ruožtu, matomumas priklauso nuo suvokto simbolinių požymių *naudingumo* patenkinamam savikūros rezultatui pasiekti; tai yra nuo jų sugebėjimo patikinti veikėją, kad esami savirankos rezultatai iš tikrųjų yra patenkinami. Šis patikinimas yra stokojamo tikrumo pakaitalas, – kaip kad visa orientacinių gairių, prie kurių priverinti simboliniai požymiai, daugybė yra iš anksto apibrėžtų gyvenimo tikslo modelių pakaitalas. Simbolinių požymių sugebėjimas patikinti pareina nuo pasiskolinto (užleisto) *patyrimo* arba *masinio pamėgdžiojimo* autoriteto. Simbolinių požymių yra smarkiai ieškoma ir jie būna pritaikomi, jeigu jų svarbumą laiduoja patikimas ekspertų autoritetas arba jeigu jau anksčiau jie buvo gausiai panaudoti daugybės kitų veikėjų. Abu autoriteto atvejai yra, savo ruožtu, penimi nenumaldomo save kuriančių veikėjų troškulio būti patikintais. Taip pasirinkimo *laisvė* ir *priklausomybė* nuo išorinių veikėjų sustiprina viena kitą, – abi atsiranda ir auga, kartu būdamos to paties savikūros proceso bei nuolatinio patikimų orientacinių gairių poreikio, kurio jis (procesas – Vert. past.) negali nesukelti, rezultatais.

9. Požymių *prieinamumas* savirankai kinta priklausomai nuo veikėjo ir daugiausia priklauso nuo jo valdomų išteklių. Svarbiausias strateginis vaidmuo tarp išteklių vis daugiau priklauso žinojimui; individualiai įsisavinamo žinojimo augimas praplečia praktiškai pasirenkamų savirankos modelių skalę. Postmodernumo sąlygomis pagrindiniu nelygybės matu tampa veikėjo laisvė, matuojama praktiškųjų pasirinkimų skalėje; taip ji virsta pagrindine *perskyrimo* tipo konflikto, linkusio rasti iš privilegijos ir deprivacijos dichotomijos, vertybe; o ir žinojimo prieinamumas – raktas į papildomą laisvę – tampa pagrindiniu socialinio statuso rodikliu. Ši aplinkybė padidina *informacijos* patrauklumą kitų simbolinių požymių, siekiamų dėl jų galios patikinti, atžvilgiu. Tai taip pat didina ir ekspertų autoritetingumą, kuris laikomas patikimo žinojimo saugykla ir šaltiniu. Informacija tampa pagrindiniu ištekliu, o ekspertai – lemiančiais bet kokios savirankos tarpininkais.

Postmodernioji politika

Moderni socialinė teorija įstengė atskirti teoriją nuo politikos. Iš tikrųjų, ji sugebėjo pasinaudoti įtikinama istoriškai susiklosčiusia galimybe ir aktyviai

kovojo už tokią takoskyrą iškėlusį nevertinančio mokslo (value-free) vėliavą. Šios takoskyros nenuginčijamumas išvirto į patį ryškiausią moderniosios visuomenės teorijos bruožą. Tačiau postmodernumo teorija negali ir toliau nenukrypti nuo šio kelio. Pripažinus nepriklausančių nuo veiklumo arba jį peržengiančių (supra- or pre-agentic) socialumo pagrindų nebūtį bei iš esmės atsitiktinį veiklumo pobūdį, tapo aišku, kad veikėjų politika slypi *habitat* egzistavimo šerdyje; todėl tikrai galima teigti, kad ji yra jo (*habitat* – Vert. past.) egzistencinis modalumas. Visi postmodernaus *habitat* apibūdinimai jau nuo pat pradžių turi paisyti politikos. Bazinis teorinis modelis negali jos traktuoti tik kaip epifenomeno – kaip antstatinio atspindžio, pavėluotai susiformavusio arba tik intelektualiai sukonstruoto vedinio.

Galima būtų įrodyti (nors toks įrodymas čia nebus pateiktas), kad teorijos ir politikos takoskyra modernioje *teorijoje* galėjo būti palaikoma tik tol, kol *praktinis* teorinės ir politinės praktikos skyrimas buvo arba neužginčytas, arba veiksmingai apsaugotas nuo jį ginčijančių iššūkių. Pastaroji skirtis buvo pagrįsta modernios nacionalinės valstybės veikla – ko gero, ji buvo vienintelė visuomenės sąranga, ambicingai pretendavusi įvesti ir administruoti visuotinę tvarką bei išlaikyti visišką monopolį įvedant ir vykdant taisykles. Lygiai taip ir politika turėjo būti valstybės monopolis, o ją formuojanti procedūra turėjo būti atskirta ir padaryta nepriklausoma nuo procedūros, legitimuojančios priimtą teoriją; paėmus bendriau, ji turėjo būti atskirta bei padaryta nepriklausoma ir nuo intelektualinės veiklos, sumodeliuotos jau po pastarosios procedūros. Laipsniškas, tačiau nenumaldomas nacionalinės valstybės monopolio (vienu metu jis buvo pakirstas ir iš apačios, ir iš viršaus; ir tarpvalstybinių, ir valstybinių veiksmų; jį silpnino istorinės nacionalizmo ir valstybės santuokos lūžiai – pasiekę savo brandą, jie jau nėra taip labai vienas kitam reikalingi) nykimas paliovė šios teorinės izoliacijos įtikinamumą.

Mažėjant valstybės ištekliams ir ambicijoms, politinė atsakomybė (tikra ar tik reikalaujama) arba yra atskiriama nuo valstybės, arba ją aktyviai atmeta pati valstybė. Tačiau jos neperima joks kitas veikėjas. Ji išsisklaido; pasidalina į vietinių arba dalinių politikų, kurias vykdo vietiniai arba daliniai (daugiausia vienproblemiai) veiksniai, perteklių. Kartu nyksta modernios valstybės tendencija sutraukti ir sukaupti beveik visus socialinius protestus, kylančius dėl nepatenkintų persiskirstymo poreikių ir vilčių – tai savybė, kuri dar labiau stiprina visaapimančią valstybės vaidmenį kitų socialinių veiksmų atžvilgiu, kartu

padarydama jį pažeidžiu ir paveikiu dažnoms politinėms krizėms (juk konfliktai greitai perauga į politinius protestus). Skriaudos, kurios praeityje susikaupdavo bendrame politiniame procese ir buvo nukreiptos į valstybę, postmodernumo sąlygomis išlieka išbarstytos ir, išvirsdamos veikėjų savirefleksyvumu, toliau skatina tolesnį politikų išsisklaidymą bei postmodernųjų veiksmų autonomiškumą (jeigu jie kuriam laikui susijungia į vienproblemes spaudimo grupes, tuomet pritraukia pernelyg heterogeniškus kitais atžvilgiais veikėjus, kurie, vos tik išsprendžiamas rūpimas klausimas, negali sustabdyti tokių grupių irimo; ir netgi nesulaukus norimo rezultato, tokie dariniai nesugeba įveikti savo šalininkų įvairovės bei pareikalauti ir užtikrinti *visiškos* pastarųjų ištikimybės ir tapatumo). Alegoriškai galima kalbėti apie postmoderniosios būklės “nepasitenkinimo funkcionalumą”.

Ne visa postmodernumo politika yra vienaprasmiškai postmoderni. Modernumo eroje *nelygybės*, taigi ir *persiskirstymo* politika buvo svarbiausias politinio konflikto ir konfliktų valdymo tipas. Postmodernumas iš jo atėmė dominuojančią vaidmenį, tačiau jis išliko (ir veikiausiai išliks) pastovia postmodernaus *habitat* savybe. Iš tikrųjų, nematyti jokių ženklų, kad postmodernumo būklė žada sušvelninti gausėjančias modernios visuomenės nelygybes (o kartu ir persiskirstymo konfliktus). Tačiau net ir tokia ypač modernaus tipo politika dažnai įgauna postmodernumo atspalvį.

Nūdieniai persiskirstymo pateisinimai retai kada nepaiso *žmogaus teisių* (tai sutartinė frazė, reiškianti veikėjo autonomiją ir tokią laisvę rinktis, kuri suformuoja postmoderniojo *habitat* veiksmį) ir kur kas dažniau atkreipia dėmesį į šių teisių iškovojoimus, įgyjamus tokių gyventojų grupių, iš kurių anksčiau jos buvo atimtos (tokie yra engiamų tautinių mažumų išsivadavimo judėjimai, juodųjų judėjimas, toks yra ir vienas iš svarbiausių feministinio judėjimo aspektų, taip pat ir dabartinis pasipriešinimas “poreikių diktatūrai”, kurį naudojo komunistiniai režimai), negu į kovą už kuo greitesnį turto, pajamų ir kitų vartojimo vertybių visuomeninį persiskirstymą. Raiškiausias postmodernumo būklės socialinis skilimas yra tarp *gundymo* ir *prievartos*: tarp pasirinkimo ir jo stygiaus, tarp savikūros galimybės ir tokios galimybės atimtios, tarp savarankiškai susivoktų savęs paties apibrėžimų ir primestų kategorizacijų, patiriamų kaip suvaržymas ir negalia. Iš to išplaukiančios kovos persiskirstymo tikslus (o tiksliau – jo padarinius) įtarpina pasipriešinimas žmogiškųjų veiksmų slopinimui. Pastarąjį teiginį galima apversti aukštyne kojomis: tvirtinti, kad postmodernumas

nuslepia tikrąją konfliktų prigimtį – poreikį atpalaiduoti žmogiškąjį veiksnumą, kurį modernieji laikai tariamai slapstė už perskirstymo batalijų.

Kad ir kaip būtų, šalia išlikusių modernios politikos formų atsiranda ir vien tik postmodernumi būdingų formų, kurios po truputėlį kolonizuoja centrinių postmodernios politikos lauką. Kai kurios iš jų yra visiškai naujos, o kai kurios yra įgavusios naują, išskirtinai postmodernią kokybę dėl to, kad yra neseniai išplitusios ir smarkiai padidinusios savo įtaką. Ryškiausios yra tokios (nors žemiau vardijamos formos nebūtinai yra viena su kita nesuderinamos, kai kurios iš tiesų reiškia priešingybes):

1. *Gentinė politika*. Tai yra bendras terminas, įvardijantis veikėjų savikūros pastangas, sutelktas į kolektyvizaciją (viršveikėjišką patvirtinimą (supragentic confirmation)). Gentinė politika apima genčių, kaip *įsivaizduojamų bendruomenių*, kūrimą. Kitaip nei ikimodernios bendruomenės, kurių išgyvendinimą lėmė moderniosios jėgos, postmodernios gentys teegzistuoja vien tik simboliškai pareikšto jų narių įsipareigojimo forma. Jos negali pasikliauti nei vykdomosiomis valdžiomis, galinčiomis priversti savo rinkėjus paklusti gentinėms taisyklėms (aiškiai kodifikuotų taisyklių, kurioms būtų reikalaujama paklusti, pasitaiko itin retai), nei kaimynystės ryšių stiprybe arba tarpusavio mainų intensyvumu (iš daugelio genčių yra atimtas teritoriškumas, o jų narių tarpusavio bendravimas vargu ar kada būna intensyvesnis už genties narių ir svetimųjų bendravimą). Todėl postmoderniosios gentys veikiau nuolat esti *status nascendi*, nei *essendi* būklėje, jos kaskart atgaivinamos per pasikartojančius simbolinius jų narių ritualus, tačiau išbūva ne ilgiau, negu šie ritualai išlaiko savo patrauklumo jėgą (šia prasme jos yra panašios į *estetines Kanto bendruomenes* arba į *Schmalenbacho komunas*). Lojalumą sudaro rituališkai manifestuojama parama teigiamiems gentiniams ženklams arba lygiai tiek pat simboliškai demonstruojamas priešiškus neigiamiems (priešgentiniams) ženklams. Kadangi genčių tvarumas priklauso tik nuo jausminio lojalumo išsklaidos (deployment of the affective allegiance), galima tikėtis nebūto jausminio elgesio susitelkimo ir intensyvumo, taip pat ir siekio atlikti ritualus kiek tik įmanoma įspūdingiau – paprastai dirbtinai išpučiant jų šokiruojančią jėgą. Sakytum, kad gentiniai ritualai rungtyniauja dėl menkų žiūrovų dėmesio resursų kaip dėl pagrindinio (galbūt vienintelio) savo išlikimo būdo.

2. *Geismo politika*. Ji apima veiksmus, kuriais siekiama nustatyti tam tikro tipo elgesio (genties požymių) tinkamumą veikėjų savikūrai. Jeigu tinka-

mumas laiduojamas, tuomet skatintas elgesys tampa vis patrauklesnis, jo deklaruojami tikslai įgauna *gundymo* galią, o jų pasirinkimo tikimybė ir aktyvus jų siekimas didėja: paskatinti tikslai tampa veikėjų poreikiais. Geismo politikos srityje veiksniai tarpusavyje rungtyniauja, siekdami skurdžių asmeninių bei kolektyvinių gero gyvenimo svajonių išteklių. Pasirinkimo heteronomija, palaikoma ir, savo ruožtu, remianti besirenkančių veikėjų autonomiją, yra bendriausias geismo politikos efektas.

3. *Baimės politika*. Tam tikra prasme ji yra geismo politikos papildinys (sykiu ir papildantis, ir subalansuojantis), nubrėžiantis heterogeniškumo ribas bei kiek galima atidedantis jo žalingus poveikius. Tipiški modernumo būgštavimai buvo susiję su totalitarizmu, kuris nesiliovė tūnoti racionalizuotame valstybės valdomos visuomenės projekte (Orwello “batu, amžinai trypančiu žmogiškąjį veidą”, Webero “mašinos krumpliaračiu” ir “geležiniu narvu”, ir t.t.), o postmodernumo būgštavimai kyla iš teisingų ir patikimų geismo politikos patarimų netikrybės. Miglotos baimės dažnai kristalizuojasi įtarimu, kad geismą stimuliuojantys veiksniai (vardan savanaudiškumo) užmiršta žalingus savo sumanymų padarinius arba jų nepaiso. Turint galvoje tai, kad kūno kultivavimas yra pagrindinis savikūros vyksmo procesas, labiausiai bijomasi apsinuodijimo ir kūno suluošinimo dėl maisto arba kontakto su oda (neseniai masiškiausios panikos centre buvo tokios nelaimės, kaip karvių pasiutligė, kiaušinių listeriozė, nuodingais dumbliais šertos krevetės, teršimas toksinėmis atliekomis, – baimės stiprumas veikiau priklauso nuo kūno svarbos savikūrai, negu nuo statistinio įvykio reikšmingumo ir žalos masto).

Baimės politika, tariamai ginčydama ekspertų kompetenciją, tik sustiprina jų svarbą savikūros procesams. Kiekvienas kitas pasitikėjimo pertrūkis suformuoja naują probleminę *habitat* sritį, o tai reikalauja vis daugiau ekspertų ir daugiau ekspertizės.

4. *Tikrumo politika*. Nenumaldomo pasiūlos modelių pliuralizmo bei aiškaus suvokimo, kad kiekviena savikūros formulė, kad ir kaip kruopščiai pasirinkta ir kiek tvirtai prisilaikoma, galų gale tėra tik viena iš daugelio ir visada tik situacijos “iki kito pranešimo” akivaizdoje, ji (tikrumo politika – Vert. past.) sukelia intensyvią socialinio pasirinkimo patvirtinimo paiešką. Tikrumo produkcija ir jo paskirstymas yra lemiama ekspertų galios funkcija ir versmė. Kadangi oficialias ekspertų išvadas retai kada gali patikrinti jų paslaugų gavėjai, daugumos veikėjų tikrumas savo pasirinkimų tinkamumu gali būti patikimai laiduotas tik *pasitikėjimu*. Todėl tikrumo politika yra daugiausia sudėta iš pasitikėjimo gamybos

ir manipuliavimo; ir atvirkščiai: “melas”, “nuvylimas”, “žodžio nesilaikymas”, negarbingų poelgių “slėpimas” ar tik tiesos nesakymas, pasitikėjimo išdavystė, piktnaudžiavimas ypatinga teise susipažinti su bylos medžiaga – tokie yra pagrindiniai ir taip netvirtos bei pažeidžiamos postmoderniųjų veikėjų tapatybės pavojai. Pasitikėjimas, patikimumas ir suvoktas nuoširdumas tapo pagrindiniais požymiais, pagal kuriuos teisiami, patvirtinami ir atstumiami tikrumo prekeiviai – ekspertai, politikai, tapatumo savirankos reikmenų pardavėjai.

Visose keturiose postmodernaus politinio žaidimo plotmėse veikėjo iniciatyvas pasitinka visuomeniškai sukurta ir palaikoma pasiūla. Dažniausiai potencialių pasiūlymų gausa viršija veikėjų sugebėjimus juos absorbuoti. Kita vertus, patikinantis (reassuring) galų gale pasirinktų pasiūlymų potencialas beveik visiškai priklauso nuo jų suvokto pranašumo kitų konkuruojančių pasiūlymų atžvilgiu. Pabrėžtina, kad tai yra būtent *suvoktas* pranašumas. Jo patrauklumas pareina nuo jam priskiriamo pasitikėjimo masto. Tai, kas suvokta kaip pranašumas (kuomet pardavinėjami reikmenys – tiek gyvenimo būdai, tiek ir politinės komandos), yra ženklus *viešojo dėmesio* vienam ar kitam pasiūlymui mastas. Didele dalimi postmoderni politika ir yra dėmesio perskirstymas. Viešasis dėmesys – kurio geidžiama ir dėl kurio kovojama – yra pats svarbiausias politinės kovos siekinys kitų trūkstančių prekių atžvilgiu.

Postmodernioji etika

Kaip ir politika, etika yra būtina pretenduojančios į visapusiškumą sociologinės postmodernumo teorijos dalis. Turint galvoje, kad moralinio elgesio nuostatas didžia dalimi reglamentavo visuotinės visuomeninės institucijos per įstatymų leidybą bei teisėsaugą, o visa tai, kas atliko nuo tokios reglamentacijos, buvo “privatizuota” arba suvokta (bei traktuojama) kaip liekana ir pasmerkta, galutinai išsivysčius modernizacijai, nenykimui, apibūdinami modernią visuomenę galime nepaisyti etinių problemų arba tarti, kad jos nėra esminės. Tačiau dabar yra kitaip: nebėra institucinio etinio diskurso pakaitalo, vadinasi, jo tęstis, spranda (arba neišsprendžiamumas) turi būti organiška bet kokio postmodernaus teorinio modelio dalis.

Be to, ne visos etikos problemos, aptinkamos postmoderniajame *habitat*, yra naujos. Svarbiausia, kiek įmanoma nepriklausančios nuo laikmečio ortodoksinės etikos problemos – taisyklės, tvarkančios betarpį, akis į akį, moralinių veikėjų bendravimą fizinio bei moralinio artumo sąlygomis, – dabar

išlieka tokios pat kaip anksčiau gyvybingos ir karčios. Jos nieku gyvu nėra postmodernios – iš tikro, jos taip pat nėra ir modernios. (Apskritai modernybės įnašas į moralinę problematiką, jei tik tokio iš viso esama, yra menkas. Tai tik moralinių reguliatyvų pakeitimas įstatyminiais bei plataus ir augančio žmogiškosios veiklos sektoriaus išvadavimas nuo moralinio vertinimo.)

Specifiškai postmoderni etinė problematika visų pirma pareina nuo dviejų lemiamų postmodernumo bruožų: valdžios *pliuralizmo* ir postmoderniųjų veikėjų savikūros *pasirinkimo* svarbos.

1. Valdžios pliuralizmas, arba veikiau valdžios, turinčios globalinių ambicijų, nebuvimas, turi dvejopą poveikį. Pirma, jis panaikina įpareigojančių normų, kurioms turi paklusti kiekvienas veiksnys (arba iš jo gali būti to pagrįstai tikimasi), įtvarą. Veiksnius gali valdyti jų pačių tikslai, jie gali kreipti tiek mažai dėmesio į kitus veiksnius (ir į kitų veiksmių interesus), kiek tik tai leidžia jų turimi ištekliai ir jų nepriklausomybės laipsnis. “Nesutartiniai sutarties pagrindai”, stokojantys institucinės galios paramos, smarkiai susilpnėja. Jeigu tik visi veiksmio poelgių apribojimai nėra motyvuoti paties veikėjo išteklių galimybėmis, dėl jų reikia derėtis iš naujo. Taisyklės paprastai atsiranda kaip atoveiksmiai į besitęsiančių derybų kovą ir pasekmes; tačiau, kad ir kaip būtų, jau sulygtos taisyklės dažniausiai yra ir labai nepatikimos, ir neapibrėžtos, o naujų taisyklių – kurios turėtų spręsti iš anksto nenumatytas ginčytinas problemas – poreikiai nepaliaujamai didėja. Todėl taisyklių *problema* išlieka visuomenės dienotvarkės priešakyje, ir neatrodo, kad ji gali būti galutinai išspręsta. Esant “principinės koordinacijos” stygiui taisyklių derybos įgauna neabejotinai *etinių* pobūdį: “ant kortos pastatomi” nesavanaudiško autonomiškų veiksmių susivaržymo principai – tiek ne-nauda, tiek ir autonomija apibrėžia *moralinį* veiksmą kaip skirtingą ir nuo savanaudiško, ir nuo įstatymais nustatyto elgesio. Antra, valdžių pliuralizmas yra palankus, kad veikėjai atgautų moralinę atsakomybę, kuri tol, kol veiksniai buvo pavaldūs unifikuoti, kvazi-monopolistiškai įstatymų leidybos valdžiai, buvo linkusi tapti neutralizuota, atšaukta ar perleista. Viena vertus, dabar veikėjai tiesiai pasitinka savo veiksmų pasekmes. Kita vertus, jie susiduria su akivaizdžiu veiksmus padiktavusių tikslų daugiaprasmiškumu ir ginčytinumumu, taip pat ir su poreikiu argumentuotai pateisinti jų veiklą įkvėpusias vertybes. Tikslai daugiau negali būti įrodinėjami *monologiškai*; jie, norom nenorom tapę *dialogo* subjektais, privalo remtis pakankamai bendrais principais, kurie tepriklauso vien tik etinėms vertybėms.

2. Sustiprinta veikėjo autonomija taip pat turi dvejopas etines pasekmes. Pirma – tiek, kiek traukos centras lemtingai persiverčia iš heteronomiškos kontrolės į apsisprendimą, o autonomija tampa pačia svarbiausia postmoderniojo veikėjo ypatybe, – savikontrolė, savistaba ir savęs vertinimas tampa pagrindiniais veikėjų užsiėmimais, iš tikro šie mechanizmai yra sinonimiški jų (veikėjų – Vert. past.) savikūrai. Kai nėra universalus savęs tobulinimo modelio ir aiškiai apibrėžtos modelių hierarchijos, daugiausia kančių veikėjai patiria ne rinkdamiesi vieną iš priemonių, kuriomis siekiama iš anksto nustatytų neginčijamų užsibrėžimų, o rinkdamiesi gyvenimo tikslą ir vertybes. Peržengiantys individualumą tinkamumo kriterijai, kuriems būdinga techninių instrumentinio racionalumo priesakų forma, yra nepakankami. O šios aplinkybės potencialas yra palankus moralinio susipratimo išryškėjimui: vien tik etikos principai gali suteikti tokį vertybių įvertinimo ir jų pasirinkimo kriterijų, kuris peržengtų individualumą (nes turi tariamai pranašesnį už individualią savisaugą autoritetą) ir kartu būtų tinkamas vartoti neatsisakant veikėjo autonomijos. Iš to kyla tipiška postmodernus perdėtas domėjimasis moraliniais svarstymais bei padidintas veiksmų, pretenduojančių į moralinių vertybių ekspertizę, patrauklumas (pvz., religinių ir kvazireliginių judėjimų atgimimas). Antra, kuomet visų veikėjų autonomija priimama kaip principas bei yra institucionalizuojama sudėtame iš nesibaigiančių pasirinkimų gyvenimo vyksme, paisytinos ir saugotinos veikėjo autonomijos ribos tampa atidžiausiai saugomomis ir karščiausiai ginčijamomis priegomis. Šiose priegose kyla naujų klausimų, į kuriuos gali atsakyti tik etiniai svarstymai. Ar savikūros tėkmė ir jos rezultatas turi būti patikrinti dar prieš patvirtinant veikėjo teisę į autonomiją? Jei taip, tai pagal kokius standartus reikia spręsti apie sėkmę ar nesėkmę (o ką daryti su jaunuomenės ir dar jaunesnių vaikų, su vargšų, netinkamai auginančių savo vaikus tėvų, žmonių, pasirinkusių keistą gyvenimo būdą, žmonių, kurie išitraukę į nenormalius svaiginimosi būdus, žmonių, kurie praktikuoja netradicinį seksą, psichiškai neįgalių asmenų autonomija)? Ir kiek toli turi siekti autonominės veikėjo galios, kur reikia nubrėžti jų ribas (ar prisimename garsųjį ir nieko neišsprendusį abortų ginčą dėl “gyvenimo” ir “pasirinkimo” principų)?

Taigi postmodernumo sąlygomis veikėjai nuolat susiduria su moraliniais klausimais ir yra priversti rinktis tarp vienodai gerai pagrįstų (arba vienodai nepagrįstų) etinių priesakų. Pasirinkimas visuomet yra atsakomybės prisiėmimas ir dėl šios priežasties jis įgyja moralinio veiksmo pobūdį. Esant postmo-

derniai būklei veikėjas norom nenorom yra ne tik atlikėjas ir sprendimų priėmėjas, bet ir *moralinis subjektas*. To, kad veikėjas būtų moraliai *kompetentingas* subjektas, taip pat reikalauja ir gyvenimo prievolių vykdymas.

Sociologija postmodernumo kontekste

Kiekvieno sistemiško tyrinėjimo strategija privalo atitikti savo objekto sampratą. Ortodoksinė sociologija atitiko teorinį modernios visuomenės modelį. Taip atsitiko todėl, kad deramai paaiškinti žmoniškųjų atlikėjų polinkį į savipratą (self-reflexive propensities of human actors) pasirodė stebėtinai keblu. Tyčiomis ar eidama prieš savo pačios norą, sociologija stengėsi arba visai atsikratyti savipratos, arba – traktuojant ją kaip taisyklių prisilaikymą, funkcijų atlikimą ar, geriausiu atveju, kaip institucionalizuoto išmokymo nuosėdą – ją nureikšminti; bet kuriuo atveju, (traktuojant savipratą – Vert. past.) kaip socialinės visumos epifenomeną, kuris buvo gale suprastas kaip “legitimuotos galios” gebėjimas “iš esmės suderinti” socialinį lauką. Tiek, kiek veikėjų saviprata buvo sumenkinta iki subjektyvaus paklusimo beasmenėms taisyklėms suvokimo, jos ir nereikėjo traktuoti rimtai; ji retai kada buvo išsamiai tyrinėjama kaip nepriklausomas kintamasis, o dar rečiau – kaip pagrindinė bet kokio socialumo ir jo institucionalizuotų nuosėdų sąlyga.

Ši strategija niekada nebuvo tobula, o ypač ji netinka postmodernumo būklėje. Postmodernumo *habitat* iš tikro yra nenutrūkstamas refleksyvumo srautas; socialumas, atsakingas už visas savo struktūrizuotas bet nepagaunamas formas, jų sąveiką ir jų seką, yra diskursyvus vyksmas, tai interpretacijos ir reinterpretacijos vyksmas, vyksmas, kuriame interpretacija sugražinama į jau interpretuotą būklę vien tik tam, kad sukeltų naujas pastangas interpretuoti. Norėdama efektyviai ir nuosekliai dalyvauti postmoderniame *habitat*, sociologija privalo susivokti esanti šios niekuomet nesibaigiančios savipratos proceso reinterpretacijos dalyvė (galbūt geriau informuota, labiau sistemiška, geriau suprantanti taisykles, bet vis dėlto dalyvė) ir pagal tai kurti savo strategiją. Iš visko sprendžiant, praktiškai tai pareikalaus atsisakyti ambicijų teisėjauti “visuotiniam manymui”, būti tiesos arbitru bei gydyti prietarus ir, užuot tai darius, imtis interpretacijos taisyklių aiškintojos bei bendravimo pagalbininkės vaidmens; o tai reiškia, kad įstatymų leidėjo viziją pakeis interpretatoriaus darbas.

Vertė Vida Česnuitytė,
Marius Povilas Šaulauskas